

**«<...> Я НЕ ЖЕЛАЛА ЖИТЬ В СОВЕТСКОМ
СОЮЗЕ, Я ЖЕЛАЛА ЖИТЬ В ГЕРМАНИИ
И ДЛЯ ЭТОГО ПРЕДПРИНИМАЛА МЕРЫ
БЕЖАТЬ В ГЕРМАНИЮ <...>».
СТОРИНКИ ЖИТТЯ ЮТИ ГУСТАВІВНИ
КЕЛЬМ (ЛІДІЇ ІВАНІВНИ КЕЛЬМАН)**

Статтю присвячено доньці німецького колоніста Густава Йогановича Кельма – Юті Густавівни Кельм, яку в 1942 р. було вивезено з м. Прилуки на примусові роботи до Німеччини, а в 1947 р., після її повернення назад до міста, засуджено до 10 років позбавлення волі. Після введення в дію Указу Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р. «Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» молоду жінку було звільнено та знято з неї судимість. У 1991 р. її було реабілітовано.

***Ключові слова:** Юта Кельм, м. Прилуки, нацистська окупація, остарбайтер, Німеччина, фольксдойче, Прилуцький міськвідділ МДБ, УМДБ у Чернігівській області.*

Один з найвизначніших істориків сьогодення Норман Дейвіс в інтерв'ю, яке взяла у нього Даяна Купрел, сказав їй про події ХХ століття: «Я є певний, що як Ви запитаете людей Північно-Американського континенту, який народ потерпів найбільшу кількість жертв цивільного населення, ніхто не зможе відповісти. Можете відгадати?» На відповідь Даяни: «Польща», Дейвіс мовив: «Я думаю, що це не так. Це Україна». А далі пояснив, що це були не тільки жертви Другої світової війни, а й мільйони жертв у мирний час¹.

Одними з цих жертв стали остарбайтери – робітники, яких під час нацистської окупації України (1941–1944 рр.) примусово було вивезено на роботи до Німеччини. До розряду політично неблагонадійних вони були віднесені сталінським режимом ще під час Другої світової війни, адже вони не вписувалися до ідеологічно-пропагандистської доктрини «масового героїзму радянського народу» та «відданості Батьківщині». Ніхто не задумувався над тим, що в переважній більшості цих людей було вивезено до Третього Рейху примусово. Нікого не цікавило й те, що довелося пережити бранцям з України на чужині.

Не набагато кращим стало їхнє життя після повернення додому. Відразу ж після приїзду на місце постійного проживання всі вони пройшли через допити в РВ МВС та НКВС–КДБ, заповнення опитувальних листів тощо. Значну ж кількість українських бранців та бранок було заарештовано та згодом ув'язнено на різні терміни позбавлення волі.

Життя однієї з таких бранок, а саме Юти Густавівни Кельм, яку в шістнадцятирічному віці примусово було вивезено до Німеччини, а після повернення до України, у 1946 р. засуджено до 10 років позбавлення волі, ми спробуємо висвітлити в даній розвідці.

Для вирішення даної мети поставлено наступні завдання: на основі фільтраційних документів та кримінальної справи, на конкретному прикладі життя родини Кельм

---

1 Демчина А. Зі Сходу на Захід / Пер. з англ. Б.Мельник. Київ : Юніверс, 2000. С.5.

показати трагедію німців-колоністів, які проживали в Україні у військовий та повоєнний час; проаналізувати життєвий шлях Юти Густавівни Кельм; показати методи проведення слідчих дій та всю несправедливість звинувачення.

Джерельною базою є матеріали архіву Управління Служби Безпеки України в Чернігівській області (спр. П-15543) та Держархіву Чернігівської області (Ф. Р-8840, Ф.Р-3013).

Юта Густавівна Кельм народилась 28 січня 1926 р. у містечку Шостка Сумської області. За національністю дівчина була німкенєю. Батько, Густав Йоганович Кельм, був німцем-колоністом. Він народився в німецькій колонії Шарума, що в Житомирській області. Мати, Євгенія Данилівна Самойленко-Кельм, була полькою², за іншими даними – українкою³. Жінка ніде не працювала, була домогосподаркою. У Юти було ще дві сестри. Найстаршою донькою в родині була Емілія (1921 р. н.), а наймолодшою Лілія (1932 р. н.).

До 1932 р. родина мешкала в м. Шостка, де батько працював на механічному заводі токарем. У 1932 р. родина переїхала до с. Ладан Прилуцького району, де прожила близько півроку. Батько працював токарем на заводі протипожежного обладнання. У цьому ж році померла Євгенія Данилівна. Її було поховано в с. Ладан Прилуцького району.

Після цього в родині сталося ряд змін. У 1934 р. вони переїхали до м. Прилуки й стали проживати за адресою: вул. Фабрична, 82. Незабаром батько одружився вдруге з уродженкою м. Ічня Марфою Іванівною Марковою. Нова дружина за національністю була українкою. У 1937 р. в новій родині батька народився син Юрій, а в 1939 р. – Отто.

Через певний час покинула родину й старша донька Емілія. У 1939 р. вона працювала в м. Києві телефоністкою на м'ясокомбінаті. Подальші відомості про неї відсутні⁴.

Юта навчалася в Прилуцькій школі № 13. У 1937 дівчина вступила до Харківської балетної школи, де вона й навчалася по 1939 р. Після закінчення навчання й до початку німецько-радянської війни Юта з родиною жила в м. Прилуки. Батько працював на Прилуцькій тютюновій фабриці токарем.⁵

За словами Юти, на початку війни батька мобілізували до лав радянської армії. Насправді його як німця вислали на схід напередодні нацистської окупації м. Прилуки⁷. У зв'язку з матеріальними труднощами дівчина змушена була шукати роботу. Вона влаштувалася ученицею в мотальний цех Прилуцької панчішної фабрики. Там Юта працювала до окупації міста нацистами у вересні 1941 р. Через півтора місяця після початку окупації Прилук дівчина знову повернулася трудити-

Фото 1. Паспорт Густава Йогановича Кельма (4 травня 1941 – 4 травня 1946 рр.)⁶

2 Архів Управління Служби Безпеки України в Чернігівській області (далі АУ СБУ в Чернігівській області). Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 32 зв.

3 Держархів Чернігівської області, Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 20 зв.

4 Держархів Чернігівської області. Ф.-8840. Оп.1. Спр. 51941. Арк. 5–5 зв., 20–21.

5 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 6, 16; Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 20–21.

6 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 30 зв.–31.

7 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 58.

ся ученицею мотального цеху цієї ж фабрики. На цій роботі вона пропрацювала до червня 1942 р.

Із матеріалів допиту дівчини дізнаємося, що одного літнього дня 1942 р. директор підприємства, німець-колоніст Іван Абрамович Коломієць, на зборах колективу зачитав список молоді 1925–1926 рр. народження. До списку було включено близько 40 дівчат, серед яких була і Юта. Керівник пояснив, що біля Прилуцької в'язниці відкривається нове підприємство, де будуть виготовляти каски для німецьких воїнів. Умови роботи та матеріальне забезпечення робітників, за словами керівника, там будуть кращими. Тому всі названі ним особи будуть працювати на новому підприємстві.

Після зборів усі розійшлися працювати. О 14 годині дня усіх названих на зборах осіб посадили на вантажний автомобіль та повезли на біржу праці, яка була розташована біля станції. Працівниця біржі занотувала особисті дані (прізвище, ім'я та по батькові, дату народження, національність та місце роботи) кожної з дівчат. Згодом молодим людям були видані документи, які посвідчували особу. Дівчат знову погрузили в автомобіль і привезли на залізничну станцію, де вже стояв ешелон, в якому відправляли молодь до Німеччини. Лише тут їм сказали, що вони також поїдуть туди. На прохання дівчат відпустити їх додому за особистими речами від коменданта вони отримали відповідь, що в Німеччині їх усім необхідним забезпечать.

Через добу Юту разом з іншими бранцями було відправлено до Києва, де вони на збірно-пересильному пункті пробули тиждень. У Києві всі пройшли медичну комісію. Забезпечивши харчовими пайками на п'ять діб, на залізничній станції Києва молодих людей посадили в ешелон, який складався з 32 вагонів, та відправили до Німеччини. Про кінцеву станцію бранцям не було повідомлено нічого. Переїзд зайняв близько 9 діб⁸.

На станції м. Ордруф (Німеччина) до ешелону підійшов директор льонопереробної фабрики Франкенберг. Із партії новоприбулих він відібрав 80 дівчат для роботи на своїй фабриці. На цьому підприємстві Юта Кельм була єдиною з колишніх робітників Прилуцької панчішної фабрики. Решту дівчат було розкидано по інших німецьких містах та підприємствах. Проте Юта була не єдиною з м. Прилуки. На цю фабрику потрапили прилучанки Надія Медведєва, Марія Попова, Ольга Перепуст, Марія Щербина, Марія Музиченько, Феня Джевага та ін.⁹

У 1944 р. начальник табору, в якому проживали робітники фабрики, подав списки своїх працівників до поліції м. Ордруф. У цих документах Юта значилася як німкеня. Кілька разів дівчину викликали до поліції міста, де під час допитів детально фіксували її автобіографію. У квітні 1944 р. директор фабрики дав дівчині документ, якого прислали їйому з Берліна. Згідно з ним, Юту, як фольксдойче, викликали до гестапо м. Майнінген. Мета виклику була відсутньою.

По приїзду до м. Майнінген дівчину разом з іншими фольксдойче поселили в приміщенні школи. Тут же перебували й співробітники гестапо. Після того, як дівчина пройшла медкомісію та було проведено допити співробітників гестапо, їй було видано довідку на право повернення до Ордруф. Через кілька днів після повернення Юти на підприємство їй через поліцію м. Ордруф було вручено німецький паспорт «фольксдойче». Від цього часу вона отримала всі права німців та відповідні привілеї, як-то: гарний пайок, проживання в окремії квартирі та право на вільне пересування.

Підсобною працівницею Юта пропрацювала тут до серпня 1944 р. Після пожежі, яка виникла в обладнанні для сушіння льону та призвела до значних пошкоджень, фабрику було зупинено. Усіх 200 робітників було розіслано по інших містах. Юту та ще шістьох дівчат відвезли до м. Ерфурт на фабрику «Олімпія», де виготовляли друкарські машинки. Тут дівчина готувала німецький шрифт¹⁰.

У травні 1945 р. до м. Ерфурт вступили американські війська. Юта потрапила до збірно-пересильного пункту. Вона там пробула близько 1,5–2 місяці. У другій полови-

8 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 16 зв.–17 зв.

9 Там само. Арк. 18–19.

10 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 19 зв.–20; Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 5.

ні літа місто та збірно-пересильний пункт було передано радянському командуванню. Юта, узявши нові паспортні дані на ім'я Лідії Іванівни Кельман, почала працювати по вільному найму перекладачем у відділенні Армійського зернового складу № 3302 м. Ерфурт. З жовтня 1945 р. дівчина працювала в буфеті офіцерської столової 29 гвардійського корпусу п/п (польова пошта) №17995 «А». У травні 1946 р. її перевели

Фото 2. Юта Густавівна Кельм
(липень 1945 – жовтень 1946)

на посаду завгоспа неповної середньої школи при цій же військовій частині¹¹.

Першого січня 1946 р. дівчина пройшла першу фільтрацію в м. Готті. У вересні 1946 р. вона подала рапорт про повернення додому на ім'я командира військової частини п/п 17995 генерал-лейтенанта Хетагурова. 18 (20) – 23 вересня 1946 р. дівчина проходила другу фільтрацію в таборі № 363 м. Дебельн. У фільтраційних документах зазначено її подвійні дані, а саме: прізвище – Кельман–Кельм, ім'я – Лідія–Юта, по батькові – Іванівна–Густавівна, а також зафіксовано, що дівчина співробітничала з гестапо¹².

Згідно з одними даними, вона залишила фільтраційний табір м. Дебельн 23 вересня 1946 р., а за іншими – 29 вересня. 19 жовтня 1946 р. дівчина приїхала до м. Прилуки¹³. Про причини свого повернення в Україну Юта повідомила наступне: «<...> Відправляючи листи в Прилуки, я не могла

встановити, що трапилося з моєю родиною. З цією метою я, отримавши відповідні документи з цієї частини, приїхала в Прилуки. Сім'ї моєї тут не було і я вирішила залишитися тут, розшукуючи своїх батьків <...>»¹⁴.

Повернувшись додому, вона розпочала пошуки своїх близьких. Так, Юта дізналась, що молодша сестра Лілія, не витримавши знущань мачухи, у 1945 р. (за іншими даними 1944 р.) втекла з дому до м. Ніжин. Вона змінила своє прізвище, щоб не знайшли її близькі, і під прізвищем Сараненко (1932 р. народження) потрапила до дитбудинку в с. Лосинівка цього ж району. Також Юта дізналась, що в 1946 р. її мачуху, Марфу Михайлівну Маркову, вивезли до м. Луза Кіровської області, де на той час проживав і її батько¹⁵.

Пізніше вона знайшла свою сестру Лілію, якій уже виповнилося 14 років. Вона навчалася у ФЗО в Прилуках і була зовсім самотньою, адже вся родина, за словами Юти, на той час проживала в Казахстані. Але їхньої точної адреси дівчина на той час не знала¹⁶.

Після повернення з Німеччини в жовтні 1946 р. Юта влаштувалася працювати до Прилуцького драмтеатру. Жити було дуже важко. Зарплатня була в розмірі 200 руб. на місяць, половину з яких вона віддавала за квартиру. Пізніше вона влаштувалася закрійницею на шкіргалантерею фабрику в м. Прилуки, де й працювала до арешту. Проте вона продовжувала перебувати в полі зору працівників МДБ¹⁷.

З лютого 1947 р. члени перевірконо-фільтраційної комісії Прилуцького міського відділу МДБ майор Куниця та капітан Іпатов розглянули фільтраційну справу на репатрійовану громадянку Лідію Іванівну Кельман (Юту Густавівну Кельм). Керуючись наказом МВС МДБ СРСР № 00708/00268 від 16 червня 1945 р., комісія постановила

11 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 26–27; Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 3 зв. 5.

12 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Фільтраційна картка Кельман–Кельм Лідії–Юти Іванівни–Густавівни. Арк. 1–3; Спр. 51941. Арк. 3 зв.–5.

13 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 4, 5 зв.

14 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 79–79 зв.

15 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 5–5 зв., 21.

16 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 79–79 зв.

17 Там само.

передати справу на вищевказану особу до Прилуцького міського відділу МДБ для подальшої агентурної розробки. Висновок комісії затвердив голова районної перевірконо-фільтраційної комісії капітан міліції Попов¹⁸.

4 лютого 1947 р. начальник відділу Прилуцького міськвідділу МДБ старший лейтенант Медведок провів допит Лідії Іванівни Кельман (Юти Густавівни Кельм). Запитання стосувалися біографічних даних дівчини та її перебування в Німеччині (липень 1942 – вересень 1946 рр.)¹⁹.

27 травня 1947 р. начальник відділу Прилуцького міськвідділу МДБ старший лейтенант Медведок допитав жительку м. Прилуки Марію Сергіївну Булатову, яка з 24 червня 1942 до 6 червня 1945 рр. перебувала у Німеччині. Дівчина вказала, що серед її знайомих, які перебували з нею в Німеччині, було 12 дівчат, серед яких була і Юта Густавівна Кельм. Відповідаючи на запитання про осіб, які займалися злочинною діяльністю в Німеччині, Марія назвала лише Ю. Кельм²⁰.

У пояснювальній записці, яку було подано в МДБ наступного дня, Марія написала про їх з Ютою відправлення до Німеччини в 1942 р. З документа дізнаємося, що в розподільчому таборі м. Вута їх з Ю.Кельм розділили. Юта, яка під час реєстрації заявила про свою німецьку національність, залишилася на місці, а Марію направили до м. Айзенах. Дівчина також вказала, що, перебуваючи в Німеччині, вони з Ютою бачилися лише один раз, коли у 1944 р. Надя Медведева та Юта Кельм приїхали до неї в табір м. Штатленксфельд. Після цього вона з Ютою не листувалася й не знала про неї нічого до її повернення в м. Прилуки. Проте далі Марія виклала на папері зміст усіх останніх розмов з Ютою. Дуже детально дівчина описала підготовку Юти до виїзду з СРСР до Німеччини²¹.

Дівчину було звинувачено в тому, що, перебуваючи в Німеччині, у квітні 1944 р. вона прийняла німецьке підданство, чим зрадила Батьківщину; була завербована співробітниками гестапо; з квітня 1944 до березня 1946 р. підтримувала таємний зв'язок з таємними агентами гестапо. Повернувшись у 1946 р. до м. Прилуки, систематично вихваляла життя в Німеччині та одночасно критикувала життя в СРСР; на ґрунті свого ворожого ставлення до СРСР вела підготовку до нелегального виїзду за кордон. Ці дії підпадали під ст. 54-1 «а» КК УРСР²².

15 вересня 1947 р. начальник відділу Прилуцького міськвідділу МДБ старший лейтенант Медведок, розглянувши матеріали справи проти Юти Густавівни Кельм (Лідії Іванівни Кельман), підписав постанову на її арешт. Причинами арешту стали: реєстрація дівчини восени 1941 р. в німецької окупаційної влади як фольксдойче; добровільний виїзд у червні 1942 р. в Німеччину, де вона проживала до осені 1946 р.; зрада батьківщини та прийняття німецького громадянства (підданства); співробітництво з німецькими каральними органами та виконання їхніх завдань, що були спрямовані проти радянських громадян, які перебували на примусових роботах на території Третього Рейху²³.

Наступного дня постанову санкціонував військовий прокурор військ МВС Чернігівської області майор юстиції Пантюхов. У цей же день з Чернігівського облуправління Міністерства Державної безпеки було видано ордер №209 на проведення обшуку в дівчини та її арешт²⁴.

18 вересня Юті було пред'явлено постанову. Незважаючи на те, що під час обшуку не було знайдено та вилучено нічого підозрілого, окрім 68 листів та 83 фотокарток, дівчину заарештували. З цього ж дня було розпочато кримінальне провадження. Під час проведення слідства заарештована утримувалася у в'язниці № 1 УМВС Чернігівської області²⁵.

18 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк.8.

19 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 20–24.

20 Там само. Арк. 12.

21 Там само. Арк. 13–14 зв.

22 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 26–28.

23 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 3.

24 Там само. Арк. 1–5.

25 Там само. Арк. 1, 10, 11.

Перед початком та в ході розслідування в м. Прилуки було проведено бесіди зі свідками. Роботу з ними проводили начальник відділу Прилуцького міського відділу МДБ старший лейтенант Медведок та оперуповноважений 4 відділу УМДБ Чернігівської області капітан Купріяно²⁶. Так, 22 травня 1947 р. було допитано Надію Пилипівну Медеведську, 13 вересня 1947 р. – Ніну Степанівну Ромашко, Марію Петрівну Щербину, Віру Іполітівну Дзєманович, Марію Сергіївну Булатову, 18 вересня – Анастасію Григорівну Нікольську.

22 травня 1947 р. Н. П. Медеведська про Юту Кельм повідомила наступне: «<...> Кельм Юта, будучи донькою німця-колоніста, пропрацювавши в м. Ордруф на льонопереробній фабриці робочою недовгий період часу, почала добровільно перед шефом-німцем фабрики та німецькою жандармерією добиватися привілеїв як німкеня. Унаслідок прохань, Кельм весною 1943 р. отримала через шефа фабрики документи громадянина Німеччини. Отримавши ці документи, її перевели в м. Ерфурт, де, як говорили мені дівчата, служила начальником табору над росіянами. У цей час по-звірячому знущалася над радянськими громадянами, штрафувала, арештовувала за непокору <...>»²⁷.

Надія Пилипівна також пригадала, що в 1944 р. з їхнього табору три дівчини-німкені їздили в м. Ерфурт на тренувальні стрільби, де вони бачили Юту Кельм. Дівчата розповіли, що Юта була одягнена в німецьку форму. На заняттях зі стрільби вона стала кращим стрільцем. І, як зрозуміла Надія Пилипівна з розповідей дівчат, Юта або служила в німецькій армії, або навчалася на якихось курсах²⁸.

13 вересня 1947 р. начальник відділу Прилуцького міського відділу МДБ старший лейтенант Медведок провів допит В. І. Дзєманович. Проте дівчина сказала, що нічого конкретного про життя Юти сказати не може, бо знає її дуже мало й бачила лише раз в Німеччині, коли та провідувала в м. Айзенах М. Булатову та ще раз після її повернення додому²⁹.

13 вересня 1947 р. було проведено допит Н. С. Ромашко, яка знала Юту Кельм з лютого 1947 р. Вона повідомила, що Юта неодноразово говорила, що в Німеччині вона жила дуже добре, отримала німецьке громадянство та користувалася усіма привілеями німців. Про перебування Юти в американській зоні вона повідомила наступне: «<...> Перебуваючи в американській зоні в Німеччині, їй також жилося добре. У неї був знайомий американський військовослужбовець. <...> Мала намір поїхати в Америку й зараз дуже шкодує, що не поїхала <...>»³⁰. За словами Ніни Степанівни, Юта неодноразово висловлювала бажання виїхати з м. Прилуки, де її могли впізнати, та боялася, що її можуть притягнути до відповідальності за її поведінку за кордоном³¹.

Цього ж дня було допитано й М. С. Булатову, яка знала Юту як подругу дитинства з 1934 р. До війни вони проживали в одному будинку. Марія розповіла, що у червні 1942 р. їх відправили до Німеччини разом, але на розподільчому пункті м. Вута їх розділили, і після цього вона бачила Юту лише один раз у 1944 р., коли та з Надією Медеведєвою приїздила до неї в м. Айзенах.

Але Марія пригадала, що в Німеччині вони з Ютою листувалися. Із змісту листів вона знала, чим займається подруга. Ось що вона повідомила слідству: «<...> З кінця 1942 р. Кельм Юта почала писати мені листи, з яких я знала, що вона прохає німецьку владу надати їй німецьке громадянство. Добре пам'ятаю, що Кельм писала мені в листах за 1943 р. про те, що в зв'язку з її проханням надати їй німецьке громадянство було зроблено запит до німецького коменданта м. Прилуки, який вислав довідку про те, що Кельм німкеня за національністю, а дозвіл на прийняття громадянства надійшов з Берліна <...>»³².

26 Там само. Арк. 37, 39, 42, 44, 47, 49.

27 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 40 зв.

28 Там само. Арк. 40 зв.–41.

29 Там само. Арк. 47–48 зв.

30 АУ СБУ в Чернігівській області. Арк. 42 зв.–43.

31 Там само. Арк. 43.

32 Там само. Арк. 51 зв.

Дівчина повідомила, що після повернення Юти додому та часто розповідала їй про своє життя в Німеччині. «<...> У 1944 році її, як німкеню, перевели з міста Ордруф до м. Ерфурт і призначили перекладачем у таборі східних робітників, а потім, коли було оформлене її німецьке громадянство, вона вступила до стрілецької школи. У цій школі її разом з іншими німкенями навчали німецької мови та стрільбі. Окрім цього, у цій школі говорили щоб вона доносила в жандармерію на східних робітників, які займалися шкідництвом, організували мітинги, не виходили на роботу, крали і т. д».

Про те, що Кельм повідомляла в німецьку жандармерію про таких осіб, яких пізніше карали <...>³³, – читаємо у протоколі.

Марія також розповіла слідству про бажання подруги виїхати назад до Німеччини.

18 вересня 1947 р. слідчими органами було допитано А. Г. Нікольську, яка повідомила слідству, що з січня цього ж року у неї почала наймати житло Лідія Іванівна Кельман. Жінка також розповіла, що у своїх розмовах дівчина не раз згадувала про своє гарне життя в Німеччині; вихваляла життя в американській зоні та славил а американських військовослужбовців, які з нею добре поводитися; також висловлювала незадоволення становищем в СРСР, вказуючи, що їй тут гірше, ніж у Німеччині³⁴.

Цього ж дня, а саме 18 вересня 1947 р., відбувся перший допит і самої заарештованої. Його проводив начальник відділу Прилуцького міського відділу МДБ старший лейтенант Медведок.

Підозрювана повідомила слідству про причини зміни своїх паспортних даних. Перебуваючи в Німеччині з липня 1942 р. до літа 1945 р., Юта проживала із своїми справжніми документами, в яких було зазначено її національність. Весною 1945 р. м. Ерфурт, де на той час мешкала дівчина, було звільнено американськими військами. Проте невдовзі місто було передане в радянську окупаційну зону. Тому з метою приховання своєї належності до німецької нації вона знищила всі документи. Представникам радянської військової влади вона назвалася українкою Лідією Іванівною Кельман. У жовтні 1946 р., у порядку репатріації, вона повернулася до м. Прилуки. Обмінявши фільтраційні документи, які було видано в Німеччині, вона отримала паспорт громадянина СРСР. За новим паспортом № 23501 вона стала Лідією Іванівною Кельман, українкою за національністю³⁵.

Після 18 вересня дівчину перевели до м. Чернігів, і тут справу почав розслідувати начальник слідчого відділу УМДБ по Чернігівській області капітан Власенко. Він же й проводив допити заарештованої.

У ході розслідування підозрювана повідомила, що весною 1944 р. в гестапо м. Майнінген було зібрано близько 300 фольксдойче, серед яких була й вона. Начальник гестапо запропонував їм після повернення на свої робочі місця виявляти комсомольців і комуністів, які до окупації обіймали високі керівні посади, та осіб, які нині ведуть ворожу діяльність проти німців, та доносити про них своєму керівництву. Повернувшись на фабрику до м. Ордруф, вона отримала таке ж завдання від директора Франкенберга. Працюючи на заводі «Олімпія» в м. Ерфурт, до березня 1945 р. вона також отримувала від директора такі ж завдання³⁶.

28 вересня 1946 р. начальником слідчого відділу УМДБ по Чернігівській області капітаном Власенком було підписано постанову про пред'явлення звинувачення Юті Густавівні Кельм за ст. 54-1 «а» КК УРСР.

Цього ж дня на допиті дівчина визнала себе винною в тому, що: поїхала до Німеччини в липні 1942 р.; працюючи на льонопереробній фабриці м. Ордруф, як німкеня по національності, порушила клопотання перед владою про присвоєння їй німецького громадянства; була завербована співробітниками гестапо в м. Майнінген для агентурної діяльності; систематично підтримувала злочинний зв'язок з директорами підприємств; як фольксдойче та агент гестапо користувалася всіма привілеями німців; повернувшись до м. Прилуки й перебуваючи в скрутному матеріальному становищі,

33 Там само. Арк. 50 зв.

34 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 37–37 зв.

35 Там само. Арк. 15–15 зв.

36 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк.20–21 зв.

серед найближчого оточення порівнювала життя в м. Прилуки й за кордоном та бажала виїхати за кордон на постійне місце проживання.

Проте обвинувачена не підтвердила факт своєї втечі в травні 1945 р. від радянських військ до американської окупаційної зони. Дівчина вказала, що вона проживала в м. Ерфурт, коли його зайняли американські війська, й відразу ж потрапила до пересильного табору. Юта також заперечила факти видачі нею в Німеччині радянських громадян гестапівцям. Не підтвердила дівчина й того, що вона підмовляла зрадити батьківщину й виїхати до Німеччини свою знайому М. С. Булатову³⁷.

Проте вже на допиті 10 листопада 1947 р. дівчина повідомила, що зимою та навесні 1947 р. на квартиру Анастасії Григорівни Нікольської, де вона проживала, приїздила знайома господині Лена. Розговорившись, дівчата пригадували своє минуле життя. Обидві були невдоволені скрутним матеріальним становищем. Під час чергового приїзду Лена розповіла про провідницю Валентину Володимирівну Дрягіну, яка за окрему плату пообіцяла трьох дівчат переправити до Німеччини, і дала адресу жінки. Розпочалося листування. Проте в травні 1947 р. Юта відповіді не отримала. Так мрія дівчини повернутися до Німеччини не здійснилася³⁸.

12 листопада 1947 р. капітаном Власенком було підписано постанову про уточнення прізвища, імені та по-батькові заарештованої. Цього ж дня документ затвердив начальник слідчого відділу УМДБ по Чернігівській області підполковник Чепиленко. Згідно з постановою, заарештована мала зватися Юта Густавівна Кельм³⁹.

Цього ж дня до матеріалів слідства було долучено листи Ю. Кельм від 30 травня й 11 червня 1947 р. та спільний лист Ю. Кельм і М. Булатової від 23 травня 1947 р. до В. Дрягіної, в яких Юта просила допомогти їм нелегально перетнути кордон. Лист з відповіддю В. Дрягіної до Ю. Кельм від 5 червня 1947 р. також було долучено до справи як доказ⁴⁰.

Під час проведення розслідування справи заступником начальника слідчого відділу УМДБ по Чернігівській області капітаном Власенком були вивчені та вилучені під час обшуку всі 68 листів заарештованої. Враховуючи те, що 67 з них не мали ніякого відношення до справи, 12 листопада 1947 р. кореспонденцію було спалено⁴¹.

Постановою від 12 листопада 1947 р. матеріали на В. Дрягіну та М. Булатову було вилучено зі справи № 3596 в окрему справу для додаткового розслідування їхньої злочинної діяльності⁴².

12 листопада 1947 р. слідство було завершено. Цього ж дня лікар в'язниці Шехтман підписав довідку про те, що Ю. Кельм придатна до фізичної праці⁴³.

28 листопада 1947 р. Військовий Трибунал військ НКВС у Чернігівській області в складі підполковника юстиції Чечеля (голови), старшого лейтенанта Пашинника, лейтенанта Александрова та секретаря Пагубка на закритому судовому засіданні без участі представників звинувачення та захисту розглянули дану справу.

Згідно зі ст. 54-1 «а» КК УРСР Ю. Г. Кельм було позбавлено волі на термін 10 років без конфіскації майна за відсутністю такого та з відбуванням покарання у трудових таборах. Згідно з п. «а» і «б» ст. 29 КК УРСР, її позбавили громадських прав терміном на п'ять років. Термін початку відбування покарання датовано 18 вересня 1947 р.⁴⁴

Вироком допускалося подання касаційної скарги, яку Ютою було підготовлено та подано до Верховного Суду УРСР 2 грудня 1947 р.

31 грудня 1947 р. Військовий Трибунал військ МВС Українського округу в складі майора юстиції Збарашенка (голова), майора юстиції Гамаюнова та капітана юстиції Малиха на судовому засіданні розглянули касаційну скаргу Ю. Г. Кельм та постано-

37 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк.24–29.

38 Там само. Арк. 31 зв.–32 зв.

39 Там само. Арк. 55.

40 Там само. Арк. 56.

41 Там само. Арк. 12–13.

42 АУ СБУ в Чернігівській області. Арк.57.

43 Там само. Арк. 59–60.

44 Там само. Арк. 71–74 зв.

вили вирок залишити в силі, а касаційну скаргу відхилити⁴⁵.

Після смерті Й. Сталіна в 1954 р. було проведено часткову реабілітацію жертв репресій. 22 грудня 1954 р. співробітник УМВС Чернігівської області, старший лейтенант Шило, проаналізувавши архівно-слідчу справу № 301, яку було заведено на Юту Густавівну Кельм, підготував висновок, в якому обґрунтував причини відмови в перегляді вироку Військового Трибуналу щодо неї. Цю пропозицію підтримав заступник прокурора Чернігівської області, радник юстиції Попов⁴⁶.

29 грудня 1954 р. комісія з перегляду кримінальних справ на осіб, засуджених за контрреволюційні злочини, у складі прокурора області, старшого радника юстиції Шратченка (голова) та трьох членів слухала доповідь співробітника УМВС Чернігівської області старшого лейтенанта Шила про кримінальну справу Юти Густавівни Кельм. Члени комісії постановили, що підстави для перегляду вироку по ній відсутні⁴⁷.

21 липня 1955 р. Ю. Г. Кельм, яка на той момент відбувала покарання в Мордовії^{48*}, відправила листа прокурору Чернігівської області, в якому описала своє дитинство, поїздку до Німеччини та своє життя там. Не оминула вона й тему слідства щодо неї в 1946–1947 рр. та методи ведення слідчих дій. Молода жінка, в якій на той час був дворічний син, просила переглянути справу та зменшити покарання. Повний зміст звернення подано в додатку А.

14 травня 1956 р., після повторного перегляду справи Ю. Г. Кельм, військовий прокурор Київського військового округу, генерал-майор юстиції І. Бударгін подав протест до Військового Трибуналу Київського військового округу, в якому просив трибунал змінити вирок Військового Трибуналу військ НКВС в Чернігівській області від 28 листопада 1947 р.; згідно зі ст. 46, знизити міру покарання для даної громадянки до 8 років з відбуванням у виправно-трудових таборах; застосувати с. 6 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 р. «Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.», зняти з неї судимість та позбавлення громадянських прав. Свій протест прокурор мотивував тим, що Ю. Кельм було вивезено до Німеччини у віці 16 років, тобто неповнолітньою; до арешту вона займалася суспільно-корисною працею, працювала робітницею на Прилуцькій шкіргалантерейній фабриці; практичну зрадницьку діяльність матеріалами справи не було встановлено⁴⁹.

3 липня 1956 р. Військовий Трибунал Київського військового округу в складі полковника юстиції Якунова, підполковників юстиції Коротича та Зорикова на підставі ст.1 та 6 вищезгаданого Указу від 17 вересня 1955 р. вирішив наступне: зняти судимість з негайним звільненням Ю. Г. Кельм з місць позбавлення волі; вважати Юту Густавівну такою, що не має судимості та позбавлення громадських прав⁵⁰.

З метою ознайомлення та внесення в особисті документи Ю. Г. Кельм відповідних змін, рішення Військового Трибуналу Київського військового округу було надіслано в табір с. Явас Зубово-Полянського району Мордовії, де вона відбувала покарання. Проте матеріали надійшли із запізненням. 16 січня 1956 р. жінку було звільнено й вона залишила табір. Згідно з документами табору, вона поїхала до м. Луга Ленінградської області. Проте, за даними міліції м. Луга, 11 травня 1956 р. вона покинула місто й відправилася в Ташкентську область. Міліцією Ташкента та області влітку 1956 р. громадянку Кельм також знайдено не було. Запит Військового Трибуналу Київського військового округу про місце проживання Ю. Г. Кельм було надіслано в м. Прилуки, де її також не знайшли⁵¹.

17 квітня 1991 р. в УРСР було видано Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». 6 грудня 1991 р. заступником генерального прокурора Української

45 Там само. Арк. 79–80 зв.

46 АУ СБУ в Чернігівській області. Арк. 82–83.

47 Там само. Арк. 84.

48 * С. Явас, Зубово-Полянський район Мордовської АРСР, а/с 385/3

49 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 91–94.

50 Там само. Арк. 95–96 зв.

51 Там само. Арк. 99–111.

РСР, державним радником юстиції 2 класу Д. А. Усатовим були затверджені документи про реабілітацію Ю. Г. Кельм, яка на той час проживала в м. Севастополь. Через 44 роки кримінальну справу № 3596 нарешті було закрито. А влітку 1992 р. жінка звернулась до Держархіву Чернігівської області з метою підтвердження інформації про її перебування в Німеччині в 1942–1946 рр.

На цьому можна було б і закінчити розгляд даної проблеми. Кримінальна справа стала одним з яскравих прикладів поведження органів МДБ з репатріантами. Адже в перші післявоєнні роки такі кримінальні справи проти колишніх оstarбайтерів як в Україні, так і по всьому СРСР було відкрито тисячами. Часто ні в чому не винні люди згідно зі ст.54-1 КК УРСР отримували термін ув'язнення 5–10 років з позбавленням громадських прав на певний термін часу.

Повертаючись до написаного, хочеться зупинитися на деяких розбіжностях, які було знайдено автором під час аналізу документів. Одним з недосліджених питань залишилася точна дата вивезення Ю. Кельм до Німеччини. Так, у матеріалах Прилуцької комісії по встановленню та розслідуванню злочинів нацистів, яку було створено в 1944 р., вказано лише 1942 рік⁵². На допиті 25 вересня 1947 р. дівчина назвала липень 1942 р.⁵³; у фільтраційній справі вказаний квітень 1942 р.⁵⁴; подруга дитинства Юти – Марія Булатова, з якою вони разом їхали до Німеччини, назвала червень 1942 р.⁵⁵ Скоріше за все, це був або кінець червня, або ж початок липня 1942 р., коли відбувалося масове вивезення молоді з Прилуччини.

Кидається в очі ще ряд недоречностей. Так, до фільтраційної справи Ю. Кельм було долучено копію протоколу допиту Ольги Єфремівни Хабатович, яка давала свідчення ще 21 березня 1946 р. в м. Гомель Білорусі. Дівчина розповідала про своє знайомство в квітні 1945 р. та подальші стосунки в Німеччині з жителькою м. Чернігів Ларисою Келем (Кельм)⁵⁶. Проте жодного разу в протоколі ми не зустрічаємо ні імені Юти Кельм, ні Лідії Кельман. Очної ставки між дівчатами проведено не було⁵⁷. Можливо, у документі мова йдеться про зовсім іншу особу. Тому ми не вважаємо свідчення О. Є. Хабатович причетними до даної справи.

Змушують також задуматися й матеріали допитів свідків. Їхні показання були відверто спрямовані проти Юти Кельм. Не виключено, що їх свідки давали під психологічним, а то й фізичним тиском. Наведемо ряд прикладів. 27 травня 1947 р. начальник відділу Прилуцького міськвідділу МДБ старший лейтенант Медведок опитав жительку м. Прилуки Марію Сергіївну Булатову. Із 12 знайомих, які перебували в Німеччині разом з нею, акцент робився лише на Юти Кельм. Дивним здається і той факт, що Марія, яка бачила Юту в Німеччині лише один раз у 1944 р. в себе в таборі й навіть з нею не листувалася, повідомила слідству, що Юта в Німеччині займалася злочинною діяльністю⁵⁸.

Насторожує й те, що 13 вересня 1947 р. Ніна Степанівна Ромашко, яка знала Ю. Кельм лише з лютого 1947 р., повідомила слідству, що в 1942 р. Юта поїхала до Німеччини добровільно⁵⁹. Підтвердила ці дані й Марія Булатова, яку також було допитано цього ж дня. «<...> У червні міс. 1942 року, не зважаючи на те, що вона була німкенєю за національністю, могла б не їхати до Німеччини виїхала на роботу до Німеччини, де й знаходилася до кінця 1946 р.<...>»⁶⁰ – читаємо в протоколі допиту.

Проте чомусь слідчі не взяли до уваги матеріали Прилуцької комісії по встановленню та розслідуванню злочинів нацистів 1944 р., де вказано, що Юту Кельм було насильно вивезено до Німеччини згідно з розпорядженням німецького коменданта

52 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-3013. Оп.1. Спр. 55. Арк. 40.

53 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 24.

54 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Фільтраційна картка Кельман-Кельм Лідії-Юти Іванівни-Густавівни. Арк. 1–3.

55 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 50.

56 * У протоколі допиту зустрічається обидва прізвища

57 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 12–13.

58 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-8840. Оп. 1. Спр. 51941. Арк. 15–19.

59 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 42–42 зв.

60 Там само. Арк.50

та бургомистра м. Прилуки⁶¹. Слідство до уваги не взяло й того, що Юта Кельм народилася в 1926 р.⁶² Отже, на момент відправки (1942 р.) вона була ще неповнолітньою, їй виповнилося лише 16 років.

Хочемо звернути увагу й на часі та тривалості шести допитів заарештованої. Перший допит було проведено в м. Прилуки 18 вересня відразу ж після затримання. Він тривав лише півгодини, з 15.10 до 15.40⁶³. Решта допитів були значно тривалішими.

25 вересня 1947 р. відбувся другий допит. Він розпочався о 21 год. 30 хв., тривав усю ніч і закінчився вже 26 вересня о 4 год. ранку. Загальна його тривалість становила 6 год. 30 хв.⁶⁴

28 вересня заарештовану було допитано ще раз, проте тривалість у документі не зазначено⁶⁵. Четвертий допит відбувся в м. Чернігові 10 листопада 1947 р. Він розпочався о 20 год., а закінчився 11 листопада о 2 год. 30 хв. Загальна його тривалість становила 6 год. 30 хв. Його проводив заступник начальника слідчого відділу УМДБ Чернігівської області капітан Власенко. Саме тоді на останнє питання слідчого про небажання Юти проживати в СРСР, дівчина відповіла: «<...> Я не бажала жити в Радянському Союзі, я бажала жити в Німеччині й для цього вживала заходи, щоб втекти до Німеччини <...>»⁶⁶. На цьому допит було завершено. Тим самим вона дала собі термін ув'язнення.

12 листопада підозрювану було допитано аж двічі: перший допит тривав з 13.00 до 17.00, а другий з 21.00 до 22 год.⁶⁷ Як бачимо, допити відбувалися в другій половині дня, увечері й уночі. Вони тривали від 30 хв. до 6 год. 30 хв. Загальна тривалість лише зазначених у документах п'яти допитів становила 18 год. 30 хв.

Можна було б лише здогадуватися й про методи вибивання потрібних слідству дізнань на допитах, але в 1955 р. Ю. Г. Кельм у зверненні до прокурора Чернігівської області про перегляд кримінальної справи проти неї написала про це відверто. «<...> Дійсно довелося себе неправдиво признати винною, бо не в змозі було слухати нецензурні слова й переносити побиття залізною рейкою <...>»⁶⁸.

Таким чином, проаналізувавши фільтраційні документи та кримінальну справу Ю. Г. Кельм, можна зробити висновок, що кримінальні провадження проти колишніх оstarбайтерів як за кодоном, так і після повернення їх на батьківщину органи МДБ часто порушували за найменшої підозри, а то й зовсім безпідставно. Справи глибоко не розслідували, а навпаки, щоб довести вину людини, залучали недоведені, а часто й неправдиві свідчення. Окрім цього, під час допитів, вибиваючи необхідну інформацію, слідчі використовували психічний тиск та фізичне насильство стосовно заарештованих.

Додаток А

Звернення Ю. Г. Кельм до прокурора Чернігівської області
про перегляд кримінальної справи проти неї⁶⁹

Прокурору
От З/К Кельм Ютты Густавовны
находящейся: Мордовская АССР,
ст. Чотьма, пос. Явас и.я.385/3

На рассмотр дела.

Кельм Ютта Густавовна, 1926 г. рожд. Национальность немка, гражданка СССР. Род. Сумская обл. г. Шостка в семье рабочего. Мать моя умерла в 1930 год, отец Кельм Густав Йоганович, женился вторично в 1934 г. на Марковой Марии Ивановне в

61 Держархів Чернігівської області. Ф. Р-3013. Оп. 1. Спр. 55. Арк.40.

62 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 58.

63 Там само. Арк. 15–15 зв.

64 АУ СБУ в Чернігівській області. Арк. 18, 21 зв.

65 Там само. Арк. 24–29.

66 Там само. Арк. 30–32 зв.

67 Там само. Арк. 33–35, 36.

68 Там само. Арк. 86–87 зв.

69 АУ СБУ в Чернігівській області. Ф. 7. Спр. 15543. Арк. 86–87 зв.

г. Прилуках Чер. обл. Сладко было нам с нашей мачехой, моя старшая сестра Эмилия в 1935 г. была выгнана из дому, по сегодняшний день о ней ничего не известно. В 1941 год. Меня выгнали из дома, поступила я работать ученицей на чулочную ф-ку. Мне было очень тяжело, не имея даже рубашки на сменку.

Когда зашли немцы, я не смела обратиться к ним за помощью, как делали остальные русские-немцы, я не хотела их помощи, ибо она легко доставалась. В один прекрасный день – месяца и числа не помню, получаю повестку: о явке на биржу труда. Со мной много в тот день было, Булатова Мария – подруга детства, Щербина, Медведева Надя и много других, я сейчас их забыла. Нас забрали в Германию, не добровольно – как мне говорил мой следователь, а угнали нас. Очевидцем была Булатова Екатерина проживает в Прилуках.

Прибыли в Германию работала вместе с нашими девочками на ф-ке переработки льна. И в конце 1944 г. мне как фольксдойч дали на руки паспорт, квартиру и улучшили питание.

Мне следователь твердил, что я была тайным агентом, да какой с меня агент, когда я толком не знаю немецкого языка. Конечно пришлось себя ложно признать виновной, ибо не в силах было слышать нецензурные слова, и переносить побои железной рейкой. Фамилию следователя я не помню, но лицо помню хорошо. Меня обвинили в измене родине, до сегодняшнего дня я не пойму почему. Возможно я недопонимала тогда, мне было тогда ещё 17 лет, и в отношении развития я и сейчас тупа, ибо кроме физического труда я ничего не знаю. А поэтому я прошу рассмотрите моё дело.

Полностью своего дела я не помню, описать не могу, ведь прошло 8 лет моего заключения.

Прошу Вас рассмотрите моё дело. Ведь я мать своего единственного сына. Дайте мне возможность воспитать его честным и добросовестным гр. Советского Союза.

К сему Кельм Ютта Густавовна

References

1. Arkhiv Upravlinnia Sluzhby Bezpeky Ukrainy v Chernihivskii oblasti (AU SBU). F.7. Spr.15543. 116 ark.
2. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti. F. R.-8840. Op.1. Spr. 51941. 80 ark.
3. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti. F. R.-8840. Op. 1. Filtratsiina kartka Kelman-Kelm Lidii-Yuty Ivanivny-Hustavivny. 3 ark.
4. Derzharkhiv Chernihivskoi oblasti. F. R-3013. Op.1. Spr.55. 117 ark.
5. Demchyna A. (2000) Zi Skhodu na Zakhid. Kyiv, Ukraina, Yunivers.

Нестеренко Лідія Олександрівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін та методики їх викладання Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського (м. Чернігів, вул. Слобідська, 83)

Nesterenko Lidia Oleksandrivna, the Candidate of Historical Sciences and Associate Professor of Social Sciences and their Teaching Methods at K. Ushynskiy Chernihiv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Chernihiv city, Slobidska St., 83)

«<...> I DIDN'T WANT TO LIVE IN THE SOVIET UNION, I WANTED TO LIVE IN GERMANY. FOR THIS I WAS TAKING ACTIONS TO FLEE TO GERMANY <...>». PAGES OF LIFE OF YUTA GUSTAVIVNA KELM (LIDIA IVANIVNA KELMAN)

The article is devoted to the daughter of the German colonist Gustav Johannovych Kelm named Yuta Gustavivna Kelm, who in 1942 at the age of sixteen was taken from Pryluky city to Germany for forced labour. At first, the girl worked at a flax processing plant in Ohrdruf town for the period from July 1942 to August 1944. After a fire that caused the factory to stop, Yuta worked at «Olympia» factory in Erfurt, where typewriters were produced. Here the girl was working on a German font. In April 1944 she got German citizenship.

In May 1945, after arrival of American forces to Erfurt, Yuta went to a collection and transit center where she stayed for about 1.5-2 months. After the city became a part of the Soviet Zone of Occupation, Yuta, obtaining a passport with new data in the name of Lidiia Ivanivna Kelman, began to work as a freelance translator at the Army Grain Warehouse No. 3302 in Erfurt. Since October 1945, the girl worked at the buffet of the officers' mess No. 29 of the Guards Corps of the Army Post Office No. 17995 «A». In May 1946, she was transferred to the post of supply manager of a junior secondary school in the same military unit.

In January 1946, the girl went through the first filtration in the city of Gotha. In September 1946, she went through the second filtration at the camp No. 363 in the town of D beln. The filtration documents indicate her dual data, namely, the surname – Kelman/Kelm, the name – Lidiia/Yuta, patronymic – Ivanivna/Gustavivna, and also it was recorded that the girl collaborated with the Gestapo. In order to find her relatives, the girl came to Pryluky city in October 1946.

In 1947, Yuta Gustavivna was sentenced to 10 years in prison. After the adoption of the Decree of the Presidium of the USSR Supreme Soviet dated September 17, 1955 «On amnesty of the Soviet citizens collaborating with occupants during the Great Patriotic War 1941–1945», the young woman was released and her criminal record was canceled. She was rehabilitated in 1991.

Key words: Yuta Kelm, Pryluky city, the Nazi occupation, Germany, Ostarbeiter, arrest, imprisonment, rehabilitation.

Дата подання: 2.04.2019 р.

